

- 2) питання (обставини), що підлягають з'ясуванню в суді;
- 3) процесуальні дії, які необхідно провести в справі;
- 4) результати, отримані при проведенні процесуальних дій.

Складаючи план судового розгляду, суд повинен намітити найбільш важливі питання, які доцільно поставити сторонам й іншим особам, що беруть участь у справі, а також свідкам, експерту, спеціалісту. Питання повинні бути по можливості короткими й разом з тим досить повними. У плані судового розгляду передбачаються тактичні прийоми й технічні засоби, необхідні суду при проведенні тих або інших процесуальних дій.

Таким чином, на наш погляд, використання криміналістичних (тактичних) рекомендацій дозволить підвищити ефективність розгляду справ у цивільному процесі.

Список літератури: 1. Белкин Р. С. Очерки криминалистической тактики. Волгоград, 1993. 2. Баев М. О., Баев О. Я. Защита от обвинения в уголовном процессе. Воронеж, 1995. 3. Ведерников Н. Т. Личность обвиняемого и подсудимого. Томск, 1978. 4. Ароцкер Л. Е. Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве. К., 1964. 5. Ю. В. Корневский. Криминалистика для судебного следствия. М., 2001. 6. Тихина В. Г. Теоретические проблемы применения данных криминалистики в гражданском судопроизводстве. Минск, 1983. 7. Баев О. Я. Содержание и формы криминалистической тактики. Воронеж, 1975. 8. Дулов А. В., Нестеренко П. Д. Тактика следственных действий. Минск, 1971. 9. Белкин А. Р. Теория доказывания. М., 1999. 10. Белкин Р. С. Собирание, исследование и оценка доказательств. М., 1966.

Надійшла до редакції 16.04.07

Ю. В. Орел

Об'єкт злочину, передбаченого ст. 391 Кримінального кодексу України

Правильне вирішення питання про об'єкт злочину має важливе теоретичне і практичне значення. Саме об'єкт дозволяє визначити соціальну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відокремленню його від суміжних суспільно небезпечних посягань. Об'єкт має істотне значення також для визначення самого поняття злочину, значною мірою впливає на зміст об'єктивних і суб'єктивних ознак злочину тощо. Усе це дозволяє зробити висновок, що проблема об'єкта злочину є однією з основних у науці кримінального права [1, с. 100].

Вагомий внесок у вирішення проблемних питань, пов'язаних з визначенням об'єкту злочинів проти правосуддя і зокрема злочину, передбаченого ст. 391 Кримінального кодексу України (далі – КК), зробили такі відомі вчені, як М. І. Бажанов, І. С. Власов, В. І. Горобцов, Т. М. Добровольська, В. І. Єгоров, М. І. Загородников, А. М. Зубков, В. Д. Іванов, А. М. Лебедев, О. І. Лукашов, К. В. Мазняк, О. С. Міхлін, М. О. Огурцов, О. М. Павлухін, Ш. С. Рашковська, В. М. Трубников, І. М. Тяжкова та ін., але досі

ці питання залишаються дискусійними. Невизначеною також залишається структура суспільних відносин, яким заподіюється шкода при вчиненні злісної непокори вимогам адміністрації виправної установи.

В юридичній літературі віднесення діянь, що посягають на суспільні відносини, які забезпечують виконання вироку і призначеного до відбуття покарання, до числа злочинів проти правосуддя визнається вірним не всіма авторами.

Поняття злочинів проти правосуддя залежить від тлумачення їх родового об'єкта. Щодо цього сформувалися дві точки зору. Одна з них, яку представляє В. К. Глістін, випливає з буквального розуміння поняття правосуддя, що тлумачиться як діяльність, пов'язана з виконанням судових функцій [2, с. 322–324]. Слідом за М. Д. Шаргородським він вважає, що за цих підстав злочини, які посягають на відносини щодо виконання призначених судом покарань, належать не до злочинів проти правосуддя, а до групи злочинів проти авторитету органів державної влади. Така позиція аргументується тим, що правосуддя здійснюється тільки судом. Такої думки додержується і В. Д. Іванов [3, с. 489; 4, с. 5; 5, с. 5].

Законодавець помістив злочин, передбачений ст. 391 КК України, у розділ XVIII «Злочини проти правосуддя». Поряд з ним у вказаний розділ поміщений ще ряд інших злочинів, які перешкоджають належному виконанню покарання.

Так, В. Д. Пакутін беззастережно підтримує позицію законодавця і вказує, що об'єктом злочинів проти правосуддя є правильна, заснована на законі діяльність суду, прокуратури і органів попереднього слідства, а також діяльність виправно-трудових установ [6, с. 324].

Однак, більшість вчених таку позицію не підтримують і не відносять кримінально-виконавчі установи (а також інші органи, що виконують покарання) до органів правосуддя [7, с. 14].

Загальновідомою є думка, що діяльність органів, які виконують покарання, до відправлення правосуддя не відноситься. Ніяких сумнівів щодо цього не залишає ст. 124 Конституції України, яка вказує, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Однак, як зазначає В. І. Єгоров, це конституційне положення, яке має принципове значення, не слід тлумачити занадто вузько і зводити правосуддя до факту винесення обвинувального або виправдувального вироку. У завдання інших правоохоронних органів, крім суду, входить виконання призначеного судом винному покарання, доведення процесу правосуддя до його логічного завершення. Діяльність таких органів починається і відбувається після винесення судом обвинувального вироку, набрання ним чинності і звернення до виконання. Тому правосуддя як об'єкт кримінально-правової охорони – поняття більш широке, ніж пра-

восуддя як специфічний вид державної діяльності, що здійснюється тільки судом. Саме в такому широкому значенні термін «правосуддя» використовується в кримінальному законодавстві і в науковій літературі, коли мова йде про злочини проти правосуддя [8, с. 14–16].

Як зауважив М. І. Бажанов, законодавець, поєднуючи в розділі XVIII Особливої частини КК України певну групу злочинів за їхнім родовим об'єктом, зовсім не ставив за мету в найменуванні розділу «Злочини проти правосуддя» дати точне визначення включених до неї злочинів. Дана обставина лише свідчить про прагнення законодавця показати, що під цією назвою ним об'єднані всі злочини, які посягають на діяльність самого суду під час здійснення ним правосуддя, всіх органів, які сприяють шляхом судочинства здійсненню судом його функцій, а також органів, які забезпечують виконання рішення, вироку та призначеного ним покарання. Саме таке розуміння родового об'єкта злочинів, указаних у розділі XVIII Особливої частини КК України «Злочини проти правосуддя», є панівним у науці кримінального права [9, с. 4].

Злочини, які відносяться до досудових стадій і особливо – до відбування покарання, хоча й не спрямовані безпосередньо проти правосуддя, але посягають на діяльність органів, без яких неможливе досягнення завдань правосуддя, і таким чином вчиняються «у сфері правосуддя» [10, с. 46].

Ш. С. Рашковська відстоювала свою позицію щодо визнання правосуддя об'єктом злочинів, виходячи з їх місця в КК і їх значення для відправлення правосуддя. Зокрема, Ш. С. Рашковська підкреслювала, що як показує зміст розділу VIII КК РРФСР 1960 р., об'єктом кримінально-правової охорони є не тільки діяльність суду по здійсненню правосуддя, але і діяльність органів, які сприяють йому, – органів дізнання, попереднього слідства, органів, що виконують вироки і рішення, які набули законної сили. Таке вирішення питання закономірне, бо без діяльності цих органів здійснення судом функцій правосуддя було б практично неможливим [11, с. 4].

Деякі автори хоча і вважають, що посягання на діяльність органів виконання покарань є злочинами проти правосуддя, однак підкреслюють їх схожість зі злочинами проти порядку управління. Зокрема, А. М. Лебедев вказує, що за своїми об'єктивними ознаками злісна непокора законним вимогам адміністрації виправної установи має певну схожість з посяганнями на нормальну діяльність державного апарату: авторитет державного апарату, нормальне функціонування органів влади та управління, правильну діяльність представників цих органів, тобто зі злочинами проти порядку управління, тим більше, що начальником виправної установи, його заступник, сержантсько-рядовий склад і контролери відносяться до представників влади [12, с. 91].

Інший дослідник цієї проблеми, І. С. Власов, зазначає, що органи виконання покарань хоч самі не здійснюють правосуддя, проте вони створюють необхідні умови для ефективної діяльності суду, чим активно сприяють правосуддю. Без цих органів стало б неможливим відправляти правосуддя. З другого боку, діяльність органів, що сприяють правосуддю, має сенс лише тоді, оскільки вона служить здійсненню завдань правосуддя, випливає з цієї діяльності [13, с. 95–96].

Т. Н. Добровольська зазначає, що діяльність органів, які безпосередньо виконують вироки, рішення, ухвали і постанови судів, лежить за рамками правосуддя. Діяльність цих органів являє собою реалізацію вже винесеного акта правосуддя, що набрав чинності [14, с. 23].

К. В. Мазняк підкреслив, що діяльність органів, які виконують судові акти, лише торкається правосуддя, оскільки забезпечує його [15, с. 5].

О. С. Міхлін пропонує враховувати специфіку об'єкта злочинів, що протидіють виконанню покарань. У цьому зв'язку обґрунтовувалась необхідність зміни назви гл. VIII Особливої частини КК РФ 1960 р. на «Злочини проти правосуддя і виконання покарань» [16, с. 104–113].

На наш погляд, мають рацію ті автори, котрі визнають, що злочини, які направлені проти діяльності виправних установ і місць тримання під вартою, спрямовані проти правосуддя. Адже така діяльність забезпечує ефективність правосуддя на стадіях досудового слідства та виконання покарання. Посягання на таку діяльність перешкоджає правосуддю в цілому. І в цьому зв'язку правильно, як на нашу думку, визнати правосуддя родовим об'єктом.

У КК України ст. 391, що передбачає відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи, поміщена до розділу XVIII «Злочини проти правосуддя». Тим самим в законодавчому порядку визначений родовий об'єкт даного злочину – суспільні відносини, що складаються в сфері правосуддя, забезпечують нормальне функціонування органів правосуддя

Встановлення родового об'єкта злочину, передбаченого ст. 391 КК України, відкриває шлях до визначення його безпосереднього об'єкта.

Визначення безпосереднього об'єкта злочину має велике практичне значення. Безпосередній об'єкт найбільш повно розкриває сутність та ознаки злочину, вказує місце кримінально-правової норми у самому розділі Особливої частини КК. Встановлення безпосереднього об'єкта необхідно, насамперед, для вирішення питання про характер та ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння, правильної його кваліфікації, дозволяє з найбільшою точністю розмежувати суміжні злочини.

Для правильного з'ясування сутності безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 391 КК України, та «механізму» злочинного посягання на нього, важливо визначити структуру суспільних відносин і взаємодію між різними елементами їх складових частин.

Серед учених-юристів фактично беззаперечною є думка, відповідно до якої структурними елементами суспільних відносин є: 1) суб'єкти (носії) відносин; 2) предмет, з приводу якого існують відносини; 3) соціальний зв'язок між суб'єктами відносин з приводу предмета відносин [17, с. 16].

Як слушно зауважив О. І. Лукашов, пізнання безпосереднього об'єкту заісної непокори вимогам адміністрації виправної установи важко без аналізу суспільних відносин, що складаються при виконанні покарання в виді позбавлення волі [18, с. 22].

До складу будь-яких суспільних відносин входять їх суб'єкти (учасники відносин). Безсуб'єктних відносин у реальній дійсності не існує. У кожному суспільному відношенні є не менше двох учасників. Учасниками (суб'єктами) суспільних відносин, що виникають з приводу встановленого порядку виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі є засуджений та держава в особі адміністрації виправної колонії, в якій засуджений відбуває покарання.

У ст. 391 КК України законодавець використовує збірне поняття «адміністрація виправної установи». В основу визначення поняття адміністрації виправної установи Пленум Верховного Суду України в постанові №2 «Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушенням режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі» від 26 березня 1993 р. узяв розуміння адміністрації у вузькому сенсі, тобто тієї частини управлінського апарату, яка керує цією установою та наділена власними повноваженнями відносно засуджених. До них віднесені посадові особи, які на підставі ст. 135 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК) користуються правом застосування до засуджених заходів заохочення та стягнення.

Відповідно до ст. 135 КВК України, правом застосовувати заходи заохочення та стягнення, що передбачені статтями 130 і 132 КВК України, користуються начальник колонії або особа, яка виконує його обов'язки, а також його прямі начальники. Заходи заохочення і стягнення можуть застосовувати також заступник начальника колонії та начальник відділення соціально-психологічної служби колонії.

Виникаючи між різними суб'єктами, відносини можливі лише з приводу загального, єдиного для них предмета. Предметом суспільних відносин слушно називають усе те, з приводу чого або у зв'язку з чим існують самі ці відносини [1, с. 103].

Предметом суспільних відносин, що складають об'єкт злочину, передбаченого ст. 391 КК України, на нашу думку, є встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Він закріплений у КВК України, конкретизований у Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань та регламентований Інструкцією про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі.

Вказані нормативно-правові акти визначають порядок і умови виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі, правовий статус засуджених, їх права, обов'язки та заборони щодо їх поведінки, заходи заохочення та стягнення, осіб, які мають право їх застосовувати, регламентують питання, що стосуються розподілу, направлення та переведення для відбування покарання цих осіб та ін. Для кожного засудженого завжди чітко визначена підстава виконання і відбування покарання, якою є вирок суду, що набрав законної сили, та строк його перебування у виправній колонії.

Не виконуючи обов'язки та порушуючи встановлені заборони щодо своєї поведінки, засуджені посягають на встановлений порядок виконання і відбування покарання, перешкоджають адміністрації виправної установи у виконанні вироку та досягненні мети покарання, що, в свою чергу, призводить до порушення нормальної діяльності виправної установи щодо виконання покарання у виді позбавлення волі. Тому було б точніше, на нашу думку, безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 391 КК України, вважати суспільні відносини, що виникають з приводу встановленого порядку виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Іншим немаловажним і обов'язковим структурним елементом суспільних відносин є соціальний зв'язок, що у кримінальній-правовій науці розглядається і як зміст самих відносин.

Для належного виконання та відбування покарання встановлюються права і обов'язки адміністрації виправної колонії з одного боку, та засуджених, – з іншого. Це обумовлює гармонічний розвиток відносин, що забезпечують режим відбування покарання у виправних колоніях. Права і обов'язки засуджених певною мірою кореспондуються з правами та обов'язками адміністрації виправних установ. Дотримання цими особами своїх прав та обов'язків призводить до реалізації кари та досягнення мети покарання.

У суспільних відносинах, що виникають з приводу встановленого порядку виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі, соціальний зв'язок ззовні проявляється у вигляді вста-

новленого державою обов'язку засуджених перебувати у визначеній їм Державним департаментом України з питань виконання покарань виправній колонії відповідного рівня безпеки для відбування призначеного судом покарання. Крім того, засуджені зобов'язані виконувати встановлені законодавством обов'язки громадян України, неухильно додержуватися правил поведінки, які передбачені для засуджених, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших осіб, виконувати законні вимоги адміністрації органів і установ виконання покарань, ввічливо ставитися до персоналу, інших осіб, які відвідують установи виконання покарань, а також до інших засуджених.

Однак, такий зв'язок не є одностороннім. З іншого боку, держава поважає і охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну і правову захищеність та їх особисту безпеку. Засуджені користуються всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, визначених законами України, КВК України і встановлених вироком суду.

На думку В. Я. Тація, соціальний зв'язок не можна розглядати без предмета суспільних відносин [17, с. 62]. І дійсно, обов'язок засуджених перебувати у виправній колонії та відбувати призначене судом покарання залежить від предмета даних суспільних відносин, тобто встановленого законом та іншими нормативно-правовими актами порядку виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Якщо змінюється такий порядок, відповідно змінюється чи зникає обов'язок засудженого перебувати у виправній колонії та відбувати призначене судом покарання. Тому соціальний зв'язок має предметний характер.

Цей зв'язок є двостороннім. Ми вважаємо, що в суспільних відносинах, які виникають з встановленого порядку виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк, соціальний зв'язок виступає як предмет злочинного впливу, тобто як той елемент відносин, що підлягає безпосередньому впливу суспільно небезпечного діяння і через який заподіюється шкода суспільним відносинам.

Вплив злочину, передбаченого ст. 391 КК, як ми вважаємо, полягає в тому, що соціальний зв'язок розривається: засуджений не виконує покладені на нього нормативно-правовими актами обов'язки та вчинює дії, які заборонені.

Внаслідок порушення соціального зв'язку відбувається й вплив на предмет відносин, а саме не дотримується встановлений порядок виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Оскільки усі елементи суспільних відносин є між собою тісно взаємопов'язаними, в результаті цього шкода заподіюється відносинам, що виникають з приводу встановленого по-

рядку виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк, в цілому. Це, на нашу думку, ще раз підтверджує тезу про цілісність системи елементів суспільних відносин та про те, що окремі його елементи не можуть бути об'єктом злочину, оскільки в результаті суспільно небезпечного діяння порушується єдина цілісність відносин.

Правила режиму, тобто встановленого порядку виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі, що регламентують поведінку засуджених, носять обов'язковий і заборонний характер. Звідси випливає, що недотримання цих імперативних приписів закону засудженим як суб'єктом правових відносин тією чи іншою мірою порушує «зсередини» порядок і умови (суспільні відносини), установлені в даній кримінально-виконавчій установі.

Вчиняючи злочин, передбачений ст. 391 КК, винний протиставляє соціально схвалюваній поведінці представників адміністрації виправної установи свою соціально шкідливу поведінку, посягає на існуючі між ним та державою, в особі адміністрації виправної установи, правовідносини з приводу встановленого порядку виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Цими діями завдається шкода нормальній діяльності адміністрації виправної установи, яка потребує охорони за допомогою кримінально-правових норм.

Злісна непокора вимогам адміністрації виправної установи посягає на інтереси належного виконання покарання. Вчиняючи даний злочин, винний перешкоджає адміністрації виправної установи здійснювати її функції з виконання покарання та управління засуджених.

Отже, можна зробити висновки, що родовим об'єктом злочинів, які перешкоджають виконанню вироку (рішення, ухвали, постанови) і призначеного до відбування покарання є суспільні відносини, що складаються в сфері правосуддя, забезпечують нормальне функціонування органів правосуддя. Критерієм віднесення злочину, передбаченого ст. 391 КК України, до злочинів проти правосуддя є те, що об'єктом кримінально-правової охорони є не тільки діяльність суду по здійсненню правосуддя, але і діяльність органів, які сприяють йому, – органів дізнання, попереднього слідства, органів, що виконують вироки і рішення, які набули законної сили. Таке вирішення питання закономірне, бо без діяльності цих органів здійснення судом функцій правосуддя було б практично неможливим.

Безпосереднім об'єктом злісної непокори вимогам адміністрації виправної установи є суспільні відносини, що виникають з приводу встановленого порядку виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Не виконуючи обов'язки та порушуючи встановлені заборони щодо своєї поведінки, засу-

джені посягають на встановлений порядок виконання і відбування покарання, перешкоджають адміністрації виправної установи у виконанні вироку та досягнення мети покарання, що, в свою чергу, призводить до порушення нормальної діяльності виправної установи щодо виконання покарання у виді позбавлення волі.

Механізм впливу на ці суспільні відносини полягає в тому, що шкода їм заподіюється «зсередини». Винний, не виконуючи покладені на нього кримінально-виконавчим законодавством обов'язки та вчиняючи заборонні дії, розриває соціальний зв'язок. Тим самим він впливає на предмет суспільних відносин, а саме порушує встановлений порядок відбування призначеного судом покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Оскільки суспільні відносини є цілісною системою, єдиним організмом, то внаслідок впливу суб'єкта на соціальний зв'язок та на предмет відносин шкода заподіюється усім суспільним відносинам, що виникають з приводу встановленого порядку виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Список літератури: 1. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / За ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К., 2004. 2. Курс советского уголовного права. Л., 1978. Т. 4. 3. Мульченко В.В. До об'єкта злочинів проти правосуддя // Держава і право. 2001. № 11. 4. Шаргородский М. Д. Система Особенной части Уголовного кодекса РСФСР // Соц. законність. 1947. № 6. 5. Иванов В. Д. Вопросы борьбы с посягательствами против правосудия в деятельности органов суда и следствия. Караганда, 1975. 6. Уголовное право: Часть Особенная, М., 1969. 7. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса: В 2-х томах: Т. 1. М., 1970. 8. Егоров В. И. Уголовная ответственность за уклонение от отбывания уголовных наказаний. Рязань, 1985. 9. Бажанов М. І. Злочини проти правосуддя // Конспект лекцій. Х., 1996. 10. Сахаров А., Носкова Н. Преступления против правосудия // Социалистическая законность. 1987. № 11. 11. Рашковская Ш. С. Преступления против правосудия: Учебное пособие. М., 1978. 12. Лебедев А. М. Об уголовной ответственности за злостное противодействие администрации исправительно-трудовых учреждений // Вопросы совершенствования уголовно-правовых норм на современном этапе: Межвуз. сборн. науч. трудов. Свердловськ, 1986. 13. Власов И. С. Об объекте преступлений против правосудия // Ученые записки ВНИИСЗ. 1964. № 18. 14. Добровольская Т. Н. Понятие советского социалистического правосудия // Ученые записки ВИЮН. 1963. № 4. 15. Мазняк К. В. Побег заключенных и борьба с ними: Автореф. дисс.... канд. юрид. наук. М., 1968. 16. Михлин А. С. Уголовно-правовые мера воздействия на осужденных за ненадлежащее отбывание наказания // Актуальные проблемы совершенствования уголовного законодательства: Межвуз. сборн. науч. трудов. Хабаровск, 1988. 17. Тацій В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Х., 1988. Лукашов А. И. Уголовная ответственность за злостное неповиновение администрации исправительно-трудового учреждения. Мн., 1990.

Надійшла до редколегії 13.04.07

П. В. Олійник

ЕНЕРГІЯ ЯК ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 188-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Вчення про предмет злочину залишається одним із найбільш дискусійних питань у теорії кримінального права від часу його